

2-shoba. GLOBALLASHUV SHAROITIDA YUQORI MALAKALI KADRLARNI TAYORLASH JARAYONIDA PSIXIK SALOMATLIKNI TA’MINLASHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR.

SHAXSDA MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASHNING KOGNITIV VA AKSIOLOGIK JIHATLARI

Safaev Nuriddin Salihovich
O‘zbekiston milliy universiteti professori,
psixologiya fanlari doktori, professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19413648>

Yangi O‘zbekistonning ijtimoiy-ma’naviy taraqqiyoti davrida millatning ruhiy sog‘lomligi va ijtimoiy barqarorligini ta’minlovchi psixolog mutaxassislarining o‘zligini anglashi dolzarb masalaga aylandi. Milliy o‘zlikni anglash (national identity) - bu shunchaki insonning ma’lum bir millatga mansubligi emas, balki uning dunyoni idrok etishi, kasbiy yondashuvlari va qadriyatlar tizimini belgilab beruvchi murakkab fenomendir [1]. Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida globallashuv jarayonlari shaxsning o‘zligini anglash masalasini yangi darajaga olib chiqdi. Milliy o‘zlikni anglash (national identity) - bu shaxsning muayyan etnik guruhga mansubligini his etishi, uning madaniy qadriyatlari, tili va tarixini o‘ziniki deb qabul qilishidir. Ushbu jarayon shunchaki hissiy bog‘liqlik emas, balki murakkab kognitiv va aksiologik (qadriyatli) tizim hisoblanadi.

Psixolog faoliyatida fenomenologik yondashuv shuni anglatadiki, mutaxassis mijoz bilan ishlash jarayonida nafaqat universal psixologik qonuniyatlarga, balki o‘zi yashab turgan jamiyatning madaniy kodlariga ham tayanadi. O‘zbekiston psixologlari uchun milliy o‘zlikni anglash - bu kasbiy mahoratning kognitiv asosi va ma’naviy-axloqiy mezonidir. Milliy o‘zlikni anglashning kognitiv tarkibiy qismi shaxsning o‘z millati to‘g‘risidagi bilimlari, tasavvurlari va e’tiqodlarini o‘z ichiga oladi. Shaxsning kognitiv tizimida milliy o‘zlik quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi: Shaxsning o‘z xalqi tarixi, ajdodlar merosi (masalan, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy kabi mutafakkirlarning ruhiyat haqidagi fikrlari) haqidagi bilimlari uning kognitiv sxemasini boyitadi. Tadqiqotchi E.G‘oziyev ta’kidlaganidek, milliy tafakkur tarzi shaxsning kognitiv rivojlanishida poydevor vazifasini o‘taydi [2]. Bu bilimlar psixologik maslahat jarayonida milliy kontekstni to‘g‘ri tushunishga yordam beradi. Kognitiv psixologiya nuqtai nazaridan, psixologning “o‘zbek xalqiga xos xususiyatlar” haqidagi tasavvurlari uning diagnostik xulosalariga ta’sir qiladi. Masalan, bag‘rikenglik, mehmondo‘stlik va andisha kabi tushunchalar kognitiv darajada “ijobiy me’yor” sifatida qabul qilinadi. V.M.Karimova o‘z ishlarida o‘zbek xalqining ijtimoiy tasavvurlari uning etnik o‘zligini belgilovchi asosiy kognitiv indikator ekanligini isbotlagan [3].

V.M.Karimovanning ijtimoiy psixologiya sohasidagi tadqiqotlari o‘zbek xalqining milliy mentaliteti va etnik o‘zligini tushunishda poydevor vazifasini o‘taydi. V.M.Karimovanning “ijtimoiy tasavvurlar” tushunchasini shunchaki bilimlar yig‘indisi emas, balki millatni birlashtiruvchi “psixologik kod” sifatida ko‘radi. Uning fikricha, o‘zbek xalqi o‘zini boshqa

etnoslardan farqlashda aynan umumiy qadriyatlar va ijtimoiy normalarga (masalan, andisha, mahalla, mehmondo’stlik) tayanadi. Kognitiv indikator sifatida esa o’zbek xalqining tafakkurida "Biz" obrazi juda kuchli deb hisoblaydi. J.Piaje va L.Vigotskiy nazariyalarida til tafakkurning qurolidir deb ta’kidlashgan. Jan Piaje va Lev Vigotskiy nazariyalarida til va tafakkur o’rtasidagi bog’liqlik masalasi eng muhim yo’nalishlardan biri hisoblanadi. Garchi ikkala olim ham tilni tafakkurning asosiy quroli deb tan olishsa-da, bu qurolning shakllanish mexanizmiga turlicha yondashishgan. Vigotskiy uchun til - jamiyatdan shaxsga o’tuvchi va uning ongini quruvchi asosiy vositadir. Piajening genetik epistemologiya nazariyasida til tafakkurning rivojlanishi uchun zarur, lekin u tafakkurdan keyin paydo bo’ladigan vosita sifatida ko’riladi. O’zbek tilidagi o’ziga xos tushunchalar (masalan, “mahalla”, “andisha”, “uyat bo’ladi”) psixologning kognitiv xaritasida alohida ma’no kasb etadi va bu xorijiy metodikalarni adaptatsiya qilishda muhim rol o’ynaydi. Aksiologik jihatlar va Fenomenologiya - Milliy o’zlikning fenomenologiyasi - bu shaxsning “Men kimman?” va “Biz kimmiz?” degan savollarga ichki kechinmalar orqali javob izlashidir. O’zbekiston psixologlari uchun qadriyatli jihatlar quyidagilarda aks etadi: G’arb psixologiyasida “individualizm” (shaxsiy manfaat) ustuvor bo’lsa, O’zbekiston psixologlari fenomenologiyasida “jamoaviylik” (oila, mahalla, jamiyat manfaati) yuqori baholanadi.

G.Tejfelning ijtimoiy identifikatsiya nazariyasiga ko’ra, shaxsning “Men”ligi u mansub bo’lgan guruhning qadriyatlari bilan chambarchas bog’liq [5]. Bu psixologning mijoz bilan ishlash strategiyasini belgilaydi va individual muammo ko’pincha oilaviy kontekstda ko’rib chiqiladi. Sharqona tafakkurda axloq va ruhiyat ajralmasdir. G’.B.Shoumarov o’zining oila psixologiyasiga bag’ishlangan tadqiqotlarida milliy qadriyatlarning psixoterapevtik ta’sirini yuqori baholaydi [4]. Psixolog o’z faoliyatida qadriyatli jihat sifatida “hayo”, “sabr” va “shukronalik” fenomenlarini ijobiy resurs sifatida baholaydi.

M.Rokichning qadriyatlar tizimida “oilaviy xavfsizlik” va “kattalarga hurmat” muhim o’rin tutadi [7]. O’zbekistonlik psixologlarning qadriyatlar ierarxiyasida ushbu omillar kasbiy etika bilan uyg’unlashib ketgan. Bu fenomenologik darajada “ustoz-shogird” an’analarining davom etishida ko’rinadi. Xorijlik olimlardan J.Berri (J. Berry) akkulturatsiya nazariyasida milliy o’zlikni saqlab qolgan holda global madaniyatga integratsiyalashishni eng sog’lom yo’l deb ko’rsatadi [6]. O’zbekiston psixologlari aynan shu modelni — milliylik va zamonaviy ilmni birlashtirishni o’zlarining fenomenologik maqsadi deb biladilar. E.Erikson ta’kidlaganidek, identifikatsiya inqirozini yengib o’tish uchun shaxs o’zining tarixiy va madaniy ildizlariga tayanishi shart [8].

Shunday qilib, shaxsda milliy o’zlikni anglash fenomenologiyasi murakkab va ko’p qirrali jarayon bo’lib hisoblanadi. Psixologlar milliy tarix va zamonaviy ilmning sinteziga asoslangan intellektual bazaga ega bo’lmoqdalar. Shaxsiy erkinlik va jamoaviy mas’uliyat o’rtasidagi muvozanat o’zbek psixologiya maktabining o’ziga xos qiyofasini belgilamoqda. Milliy o’zlikni chuqur anglagan psixolog o’z faoliyatida mijozning madaniy muhitini to’g’ri tushunadi va bu psixologik yordam samaradorligini oshiradi. Shaxsda kognitiv va aksiologik jihatning uyg’unlashishi nafaqat milliy o’zlikni saqlab qolishga, balki zamonaviy dunyoda kuchli psixologik immunitetga ega bo’lgan komil insonni tarbiyalashga xizmat qiladi. Kelajakda O’zbekiston psixologlarining milliy va kasbiy o’zlikni anglashini empirik tadqiqotlar orqali chuqurroq o’rganish soha rivojiga ulkan hissa qo’shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O’zbekiston, 2021.
2. G’oziyev E.G’. Psixologiya (yosh davrlari psixologiyasi). – Toshkent: O’qituvchi, 2010.

3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
4. Shoumarov G‘.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2010.
5. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall.
6. Berry, J. W. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615–631.
7. Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
8. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.